

Vse to so brez dvoma resne in težke naloge in dolžnosti, ki čakajo tudi pisateljevega peresa in duhá; zato res ne kaže zanikati njegove eksistence.

Neodpušljivo in tudi že kar neprirodno pa bi bilo, če bi moralnemu dolgu preteklosti delali medvedjo uslugo s tem, da bi zanemarili sodobne teme, naš današnji čas. Saj ne pisati o tem našem življenju in mu ne poiskati ustrezen filmski izraz, bi pomenilo malone isto, kakor da se ogiblremo pogledu v svoj lastni obraz ali se ga celo sramujemo. Je res treba toliko poguma — da spregovorimo sami sebi? Nemara. Morda celo zelo mnogo poguma. Zakaj znano je, da so pogovori s samim seboj pogosto zelo težki in celo mučni in neprijetni. Toda imperativ *imeti pogum* še ni alarm za *biti preplašen* ali celo klavrn. Sicer pa je za življenje sploh bil in bo potreben pogum. Umetnost je zadnja, ki ga je kdajkoli mogla pogrešati.

Ivan Ribič

## RAZGLEDI

### ZDRAVE MISLI O ZAMEJSKEM NEMŠTVU

(Samokritika iz ust nemške etnografke)

V strokovnem glasilu avstrijskih etnografov »Österreichische Zeitschrift für Volkskunde« je lansko leto izšla mikavna razprava dr. Ingeborg Weber-Kellermannove, sourednice berlinskega »Deutsches Jahrbuch für Volkskunde«, zdaj delujoče na univerzi v Marburgu ob Lahni: *K vprašanju interetničnih odnosov v etnografiji jezikovnih otokov*.<sup>\*</sup> Škoda bi bilo pustiti to pisanje neopazeno, pozabljeno v znanstveni reviji, ki jo berejo samo strokovnjaki. To pa zaradi širšega pomena, ki prerašča strokovne okvire, saj znanstvenica med drugim razgalja ideje in prijeme rasistov in nacistov za doseg njihovih ciljev. Razprava je odločen protest zoper zlorabljanje znanosti v politične namene. Tak obračun ali samokritika iz nemških ust je v vsakem primeru nekaj razveseljivega, čeprav si ne smemo domišljati, da so se stare metode morda že čisto preživele in da je ljudem starega kova zmanjkalo ugodnih tal pod nogami.

Dr. Weber-Kellermannova pravi, da bi vsakemu prizadetemu opazovalcu in izkušenemu raziskovalcu nemških narodnostnih manjšin morala postati jasna usodna vloga mnogih zastopnikov nemške etnografske znanosti pri veliki tragediji nemštva v Vzhodni in Jugovzhodni Evropi. Obtožuje jih, da so etnografsko znanost postavili v službo nacistične politike, jo zastrupili z nacističnimi idejami, jo izrabili za nacistično propagando in širjenje nacističnih in rasističnih idej. Pred nami se razgrinja doslej malo znano področje podtalnega delovanja etnografov iz Rajha med nemškimi kolonisti v državah Vzhodne in Jugovzhodne Evrope, torej področje, kamor je bilo treba zasejati nacistično seme, da bi ob svojem času rodilo sadove za Hitlerjev Veliki Rajh. Pisateljica pogumno secira to rano nemške etnografije in odkriva v njej laži, zmote, zatajevanje ali pa ponarejanje resnice, pristranost, nacionalni egoizem in napuh brez primere. Vsa

<sup>\*</sup> Ingeborg Weber-Kellermann, Zur Frage der interethnischen Beziehungen in der »Sprachinselvölkerkunde«. Österr. Zf. f. Volkskunde, N. S. XIII, Heft 1, Wien 1959, 19—47.

etnografska raziskovanja je po njenem vodilo eno samo vprašanje: Kaj pospešuje in kaj ovira rast nemštva? Tako ideološko omejeno in enostransko gledanje, meni nadalje, je nujno moralo voditi do napačnih rezultatov, žaljivih za druge narode. Njeni zaključki so za nemške etnografe boleči, zato pristavlja, da je napisala to delo, da bi se kot znanstvenica rešila iz zamotanega klobučja, v katerega se je zapletla njena stroka. »Sele ko se bo nemški znanstvenik odločil, da se reši nacistične slepote in pogleda v obraz resničnemu življenju svojih rojakov v tujini, se bodo razgrnila pred njim bogata in prostrana obzorja evropske etnografske vede, h kateri bo tudi on spet lahko prispeval svoj delež.«

V prvem izmed štirih delov razprave — *Okolica jezikovnega otoka* — pripoveduje znanstvenica o prizadevanjih nacističnih raziskovalcev ljudske kulture nemških narodnostnih manjšin, da bi svoje rojake koloniste prepričali o nemški »višji rasi«. Njihovo ljudsko kulturo so takole razdelili: 1. na staro gradivo, to so ustna izročila, ki so jih kolonisti prinesli iz stare domovine, 2. novo gradivo, ki je nastalo v naselbini in 3. izposojeno gradivo, ki so ga kolonisti prevzeli od svojih sosedov. Razumljivo je, da so kot etnografi in kot Nemci najraje segali po tistih témah, ki imajo za vsebino stara ustna izročila in se navduševali nad odkritimi starinami, o katerih v domovini ni bilo več sledu, tu pa so še živo krožile med ljudstvom. Pri tem so ponosno kazali na svoje rojake, ki so na »jezikovnem otoku«, sredi »sovražno pljuska-jočega morja« ohranili svoj jezik, svoje običaje in svojo narodno samobitnost. A ravno ta ponos jih je zavedel, da so popolnoma spregledali vlogo drugih dveh delov njihove kulture, t. j. novega in izposojenega gradiva, pa tudi vpliv dvestoletnega sožitja s tujerodno okolico.

To nam najboljše ponazarja primer ljudske pesmi. Nemški raziskovalci so od vsega bogatega pesemskega gradiva izbirali samo stare nemške motive in priznavali vrednost samo tem. Nove stvaritve, ki imajo za vsebino življenje v novem, jezikovno mešanem okolju, so zanje brez pomena, brez cene. Šele madžarski muzikolog Béla Bartók je pokazal na moči, ki izhajajo iz dajanja, jemanja in zopetnega križanja melodij in besedil. »Popolna zapora tujim vplivom pomeni propadanje, dobro asimilirane tuje vzpodbude pa ustvarjajo možnosti za obogatitev.«

Nemški etnografi so pri obravnavanju jezikovnih otokov pretirano poudarjali nemštvo. Neprestano so opozarjali na »globok duševni prepad«, ki da loči Nemca od tujerodnega kmeta in mu onemogoča vsak ožji kontakt z njim. Pri tem so kajpada vztrajno razglašali idejo o večji vrednosti nemškega človeka. Nemški kolonisti naj bi po vsi sili ostali izolirani od okolice, da bi lahko zmeraj predstavljali »višjo raso« in da bi bili nemški jezikovni otoki večno žarišče kulture za tuje sosedo.

Pisateljica zavrača taka zgrešena in nevarna pojmovanja, nevarna predvsem za tiste, ki jih sprejemajo. Za taka gesla, pravi, ni mogoče drugače, kot da učinkujejo sovražno in napadalno ter so za nemške priseljence samo škodljiva, ker so res ustvarila pregrado med njimi in sosedmi, jih zares naredila za tujce, kar dotlej niso bili, tako da so morali grenko plačati račun zanje. Nemška etnografija se mora v bodoče odreči takih nevarnih pojmovanj in govoriti o »tujerodni sosesčini« objektivno pravilneje in subjektivno zahtevneje. V dokaz, kako izmišljen je »globoki duševni prepad« med Nemci in sosedmi in kako malo so nemški naseljenci svoja gostiteljska ljudstva občutili

kot tujce, navaja med drugim pripovedovanje 62-letne kmetice iz jezikovno mešane vasi Mözs na Južnem Ogrskem, Katarine Föglein, ki je bila preseljena v Rajh, o Miklavževih obhodih o božičnem času: »Po vasi je letalo po več Miklavžev in na Miklavžev večer se noben otrok ni upal na cesto. Povsod so bile enake postave, pri Nemcih in Slovaki in Madžarih. V vsako hišo so šli: imeli so torbo, na kateri so viseli orehi in jabolka in tudi šibo so imeli. Otroci so pa molili. — Mi pač nismo vedeli, da je tam ali tam Slovak. Vsi smo bili enaki in vsi smo enako govorili. Blizu nas je stanoval neki Slovak in jaz sem znala malo slovaško; to sem od njega slišala — in madžarsko seveda tudi; in tudi on je znal nemško.«

Zanimiva je tudi ugotovitev madžarskega glasbenika Bartóka iz leta 1943, ko je v nasprotju s tedanjo politično propagando povedal, da pri kmetih ni sledu o kakem sovraštvu do drugih narodov, da ga ni in da ga nikoli ni bilo. Živijo mirno drug poleg drugega, vsak govori svoj jezik, se drži svojih navad in se mu zdi čisto prav in samo ob sebi razumljivo, da tudi njegov сосед dela tako. Najboljši dokaz temu so besedila lirične ljudske pesmi, v katerih se komaj kdaj najde kaka sovražnost do drugih narodnosti. In celo tam, kjer se v kaki vrstici posmehne tujcu, to ne pomeni več kot tista pesemska besedila, v katerih se ljudstvo posmehuje napakam svojega župnika ali pa lastnim pomanjkljivostim. »Med kmeti vlada mir — sovraštvo do ljudi drugih ras razširjajo samo višji krogi!«

Znanstvenica očita raziskovalcem, da sploh ne pokažejo resničnih družbenih odnosov v jezikovno mešanih območjih. V Mözsu, kjer je sama raziskovala, je naletela na celo vrsto takih pesmi, ki šaljivo obravnavajo razlike med posameznimi narodnostmi (v jeziku, noši, hrani), dalje pesmi, ki so jih z melodijo in besedili prevzeli od sosedov ali pa imajo kako drugače za vsebino življenje v narodnostno mešanem ozemlju in ki so pri ljudeh silno priljubljene. Eno takih pesmi tudi navaja, pojo pa jo tako na plesiščih kot na prazničnih shodih. Prva kitica se glasi takole:

*Wenn man die Welt umgeht, kommt, wohin man will,  
da hat man ja noch nicht erreicht das allerschönste Ziel.  
Doch, wo man sich freundlich grüsst, reicht brüderlich die Hand,  
das find' man nur im schönen Ungarland!*

(To je: Če greš po svetu, prideš, kamor te je volja, — a vendar še nisi prispel do najlepšega cilja. — Kjer pa se ljudje prijazno pozdravljajo, si bratovsko segajo v roke, — to najdeš samo v lepi ogrski deželi!)

Iz pesmi se čuti povezanost Nemcev z ljudstvom dežele, katere državljani so in čigar muzikalnost in plesalsko spretnost občudujejo. Nemškim zbiralcem pa ta pesem nič ne pomeni, ker ni stara nemška, ampak samo pod vplivom okolja nastalo novo besedilo na staro melodijo.

V drugem poglavju svoje razprave — *Kako ocenjujejo sami sebe in narode iz sosesčine* — pripoveduje naša znanstvenica, kako so nemški raziskovalci ocenjevali in precenjevali kulturni vpliv nemških kolonistov, narobe pa podcenjevali ali pa popolnoma prezrli vpliv sosesčine na svoje rojake. Najmočnejši vpliv sosednih narodnosti so raziskovalci ugotovili v materialni kulturi na jezikovnem področju (ledinska in živalska imena, prehrana) in v ljudskem pesništvu, predvsem pa pri otroških igrar in v plesni glasbi. Znanstvenica

pravi, da naravno življenje v svet drugih ljudstev ni treba, da bi pomenilo opuščanje lastnega izročila in da njihova narodna samobitnost nič ne trpi, če n. pr. madžarski Nemci pri svojih mnogo bolj skromnih plesnih oblikah dajejo sem in tja prednost ogrski plesni glasbi in plesom. Dosedanji raziskovalci pa so drugega mnenja in pravijo, da je vpliv sosednega območja odvisen od kulturne razlike med naseljenci in sosesčino ter da zaostalo domače prebivalstvo gleda v novih naseljencih celo »gospode«. Za málo se jim zdi priznati katerokoli prednost tem narodom. Ko so n. pr. morali ugotoviti, da so za ljudi bolj vabljuje novejši, čeravno ne tako dragocene pesmi, se jim je zdelo potrebno to opravičiti s pristavkom, »da so pretrgane kulturne zveze z materno zemljo povzročile sprejem slučajno zašlega, manjvrednega pesemskega blaga (šlagerjev) in privedle celo do prevzema pesmi sosednih tujih narodov«. A tej neprijetni ugotovitvi so takoj postavili nasproti svojo trditev, da je bilo izžarevanje od nemške strani močnejše, za kar pa so ostali dolžni dokazov. Zanimivo je tudi naslednje njihovo opravičilo: »V skoraj vseh nemških naselbinah na Vzhodu se izraža premoč slovanske ali madžarske glasbe, ki je zlasti razumljiva tam, kjer se premožnemu Nemcu zdi nespodobno ali ponižujoče, da bi svojim ali tujim ljudem sam kaj zaigral.« Tako hoteno ponarejanje dejstev — saj je znano, da je ravno ljudska glasba eno tistih redkih področij, kjer so Nemci pripravljeni priznati premoč sosednih narodov — ni niti znanstveno niti etično opravičljivo in se da razložiti samo s težnjo, ostati brezpogojno pri vodilni vlogi nemštva. Tako zvemo »o vplivu od svoje okolice močnejšega Nemca«, ki je bil »na vsem Vzhodu nosilec kulture« in od katerega naj bi se bili domačini naučili ne samo stanovanjske kulture in gospodarstva, marveč prevzeli od njega tudi marsikak običaj.

Taka poudarjanja so dajala smer etnografskim raziskavanjem. Označuje jih neka strastna nestrpnost nasproti drugim narodom, združena s podobo zanemarjenega, zanikrnega in nepreračunljivo lahkoživega vzhodnega in južnega Evropejca nasproti pridnemu, redoljubnemu, snažnemu, prizadevnemu in duhovno močnejšemu Nemcu. Tako izkrivljanje stvarnosti, povrh še zlorabljeno po politiki in podžigano z vedno novimi impulzi, je nujno vodilo k tistemu duhovnemu oblikovanju, ki ga moderna psihologija označuje kot »stereotipno«. Značilno zanj je ozkosrčno presojanje, ki si iz kompleksa duševnih lastnosti izbere samo ene kvalitete, druge pa zametuje. Skušnja uči drugače. Raziskovalec ne more zavrniti očitka, da trdno zasidrana predstava o nemškem kolonistu kot o »rojenem gospodarju« in o milostnem razdeljevanju nemške kulture tujerodnim okoličanom vodi stran od resničnosti in ni malo kriva sovraštva drugih ljudstev, ki so jih stalno obravnavali kot manjvredne. To pa je bilo izvir nesreče nemških manjšin. Kdo bi pa mogel trditi, da so pridnost in prizadevnost *edine* zveličavne dobrine tega sveta, in kdo bi se upal upreti dokazovanju druge strani, ki je odkrila v često neveselem ubadanju, trudu in varčnosti Švabov neko notranje osiromašenje življenja, nasproti kateremu so izzivalno postavili svoj lastni, morda ne tako prizadeven, zato pa bolj pisan svet!

Pisateljici gre za znanstveno in etično očiščenje njene stroke, zlasti ker se še v naših dneh širijo in vzdržujejo taka napačna, nepravilna in sovražna pojmovanja iz nacistične dobe, kjer se Nemci imenujejo »stvaritelji, oblikovalci in vzdrževalci kulture« v krajih, kjer so se naselili. In ker take reči pišejo celo priznani znanstveniki, pravi, da bo treba z vso odgovornostjo na

ново temeljito pretresti vprašanje o raziskovanju nemških narodnostnih manjšin.

Kot primer nespremenjenega pojmovanja v najnovejši literaturi navaja znanstvenica raziskovalca ljudske igre pri donavskih Švabih. Karaseka, ki takole riše položaj: »Igre tujerodnih sosedov niso tako številne in tudi veliko bolj enolične so kot nemške. Omejujejo se bolj na betlehemske petje, pastirske in trikraljevske igre. Donavski Švabi so z igrami najbolj bogata, glede veselja do iger pa najbolj živa skupina na Jugovzhodu in so temu primerno tudi posredovalci marsikakega izročila svoji tujerodni okolici« itd. Weber-Kellermannova pripominja k temu: »Ne glede na to, da znanstveno s tako ohlapnimi navedbami ni kaj prida početi, Karasek kot star poznavalec južnoevropskih ljudskih izročil natančno ve, da so take izjave objektivno popolnoma napačne. Kaj je s tem pridobelnega, če s smrtnim molčanjem o bogatem in izvirnem svetu iger na Češkoslovaškem, Ogrskem in v Romuniji enostransko porine v luč reflektorjev namišljeno kulturträgersko vlogo Nemcev in tudi na tem področju?«

Pri takem branju, meni znanstvenica, dobi človek poseben občutek, kot da bi ti naseljenci res stoletja živeli na otoku brez vsakega stika s celino, razen v dokaj pozni uri z »rajhovsko-nemško materno zemljo«, brez živega kontakta z okoliškimi ljudstvi, od katerih jih loči po »kulturni razdalji« ustvarjen »globok prepad«. Zdi jo se kot zvesti čuvaji ljubosumno zavarovanega starega izročila, ki res da ga pokažejo tujcem, a samo za zgled, drugače pa mora ostati čisto — kot znamenje »nemške odpornosti«. Po taki napačni, okosteneli predstavi je pač tolažljivo pogledati v obraz resničnemu življenju teh ljudi:

V vasi Mözs praznujejo oktobra trgatav — »szüretiball«. Na ta zadnji in največji letni praznik se z živim veseljem spominjajo tudi tisti nemški Mözsani, ki so morali zapustiti svojo vas. Poročevalka naše znanstvenice, Katarina Föglein, zdaj na Saškem, ji je junija 1958 pripovedovala: »Za »szüretiball« fantje že prej povabijo dekleta in dekle mora biti zadovoljna s tistim, ki pride in ne sme nikogar zavriniti. Fant gre k njenim staršem in prosi, če gre lahko z njim. Izroči ji svoj črni klobuk in ona ga mora okrasiti s pisanimi pentljami in trakovi v vseh barvah, rdečimi, rožastimi, pa tudi v treh ali štirih barvah, tako da je ves klobuk okrašen. Tedaj ima mati hčere, ki je šla na praznovanje, dosti dela: mora pripraviti dobro kosilo, saj so povabljeni tudi fantovi starši. Potlej si dene fant klobuk na glavo: na sebi ima široke bele hlače, gatya. Dekle se obleče madžarsko. Vsa vas gre za sprevedom. Spletejo pravo krono iz grozdja, dekleta jo morajo pri obhodu skozi vas menjaje nositi, gredo vedno po dve in dve skupaj. Enega izvolijo za sodnika, ta je bíró in ta si mora spet izbrati dekle, ta je bíróné, sodnica. Ta dva se peljeta v kočiji, v koleslju, s konji, ti hodijo cel dan z muziko okrog. Zvečer je ples. Gospa sodnica, bíróné, je bila v bogyslovski noši. (Z vasjo Bogyslo smo bili v dobrem sosedstvu. Pri poplavi Donave 1956 so Mözsani sprejeli mnogo tamkajšnjih prebivalcev, ki so ostali brez strehe. »Moja hči je imela pri sebi 12 ljudi.« je pripovedovala gospa Föglein.) Sodnica si je izposodila nošo v Bogyslu, čudovito lepo nošo, s pikčastimi nogavicami in rožastim krilom, zelenim in z rožami, zares lepo nošo in široka, poškrabljená krila, samo sodnica je bila tako napravljena. Vsa druga dekleta so bila oblečena v madžarsko ljudsko nošo in fantje so imeli še pastirsko palico, tudi s trakovi okrašeno, z okroglim

ročajem in tudi nanj so se morali navezati trakci, na sebi so imeli obešeno leseno čutaro. Te vrče so jemali poleti na polje, ker je vino ostalo hladno notri. Potem so imeli majhen kratek telovnik iz žameta, kakor Madžari. Vsi v vasi smo bili kot eden, vsi so govorili kot mi in vsi so znali nemško in tudi madžarsko in vse kot mi. Vsi smo bili skupaj, vsak si je poiskal svoj par in vsi so šli drug z drugim. To je bilo lepo in moja hči je šla štirikrat ali petkrat.

»D o m o v i n a«. Za Katarino Föglein, ki ima kot prisilno izseljena komaj povod za kake prijazne občutke do nenemškega prebivalstva Mözsa, pomeni spomin na njeno pred 11 leti zapuščeno vas več kot spomin na tamkajšnje Svabe. Spomin obsega vso vaško skupnost. Prevzema jo tisti topli občutek, da kot sosedje in prijatelji spadajo skupaj, občutek, ki ne pozna narodnostnih razlik. Spominja se tiste bogate raznovrstnosti pojavov in občutij, ki ustvarjajo pojem »domovina«.

V Weidenheimovem romanu »Srečanje« pravi kmetica, ki ji je bilo na izbiro, skrivaj zapustiti svojo domovino na jugoslovansko-madžarski meji ali pa pod težkimi življenjskimi pogoji ostati tam: »Tukaj poznam vsak grm in ni ga vonja, ki bi ga v kraju ne poznala. Vem, kdaj je oblačno kar tako in kdaj bo zares deževalo. In če pravi Srb »hleb«, Madžar »kenyér« in Švab »Brot«, tedaj vem, da vsi trije mislijo eno — en in isti dišeči beli hleb s kakor rdečkastočrno lakirano blestečo skorjo in z velikimi luknjami v sredici kakor v ementalnem siru, take velike hlebce, kakršne so jedli prej vsi.«

Pojem »domovina« je treba razčistiti. Znanstvenica nam po raziskovalcu E. Maennerju navaja štiri pojme domovine. V uvodu k svoji knjigi Guttenbrunn, kjer opisuje razmerje med dvema banaškima vasema, piše Maenner takole:

»Na koncu naj se zahvalim tudi Gutenberžanom, pregnanim iz domovine. Naj bo ta knjiga vsem, onim, ki v svoji domovini pogumno vztrajajo v najtežjih razmerah, tem, ki si pri nas v Avstriji lahko zgradijo novo domovino, in tistim, ki v Ameriki desetletja ohranjajo zvestobo svoji domovini in svojemu ljudstvu — vsem tem naj bo moja knjiga znamenje, da domovina ni in ne bo pozabila nanje!« Tako uporabljanje besede domovina čitatelja čudno zadene. Prvič je mišljena nemška naselbina v romunskem Banatu, tudi drugič očitno gre za domač kraj na jugovzhodu. Tretja domovina je razumljiva v zvezi z novo naselitvijo, medtem ko pri četrti — pri desetletja v Ameriki živelih romunskih Nemcih že nastaja hud dvom, kateri domovini so zvesti: svoji banaški vasi ali čisto splošno svojemu nemštvu? In nazadnje? Katera domovina jih ne bo pozabila? Kraj, kjer biva pisatelj? Guttenbrunn? Banatska domovina? Nemčija? Ali pa pisec morda kar tako udarja na struno, ki dandanes za-trepeta že ob samem zvoku besede »domovina«. Ali morda celo poskuša za-nesti v znanost nevarno napetost našega razburkanega časa, v znanost, ki ne sme trpeti nobene nejasnosti v poimenovanju, nobenih besed z več pomeni.

Če se k temu spomnimo še parole »Heim ins Reich« — »Domov v Rajh«, s katero so v vojnih letih nasilno evakuirali desettisoče Nemcev z Vzhoda in Jugovzhoda in ki je gostiteljskim narodom tako jasno povedala, da Nemcem njihovo dosedanje bivališče ni prava domovina, postane zmeda popolna. In vendar so tudi to skupino brez pomišljanja pritegnili v kliše »iz domovine pregnanih«.

Za tem dr. Weber-Kellermannova rešeta zmojna pojmovanja o naselitvi Nemcev v vzhodne pokrajine. Pravi, da noben znanstvenik ne bo zavračal trditve o zaslugah nemških kolonistov za gospodarski in kulturni vzdig Vzhodne in Jugovzhodne Evrope, a zavrni je treba trditve, da so to zasluge nemškega rajha, kot da so bili ti kolonisti poslani od nemške države, da iz stepe, opustošene po Turkih, napravijo cvetoč vrt za blagor in procvit tamkajšnjih globoko zaostalih narodov. To ni res. To so bili ljudje, ki doma niso imeli kaj izgubiti, zunaj pa veliko pridobiti, posli, mali kmetje, obrtniki, ljudje brez kakega posebnega nacionalnega občutka, ki so se odločili zapustiti domovino, hoteč si ustvariti boljšo eksistenco, svoje moči in sposobnosti pa staviti v službo države, ki jih je sprejela. Tu so našli od naprednih tokov Evrope še nedotaknjeno ljudsko kulturo in ni dvoma, da je nemški način življenja v tej novi, svojski okolici zbujal pozornost.

V interesu nove ureditve mednarodnih odnosov, h katerim narodopisna znanost lahko veliko prispeva, se zdi pisateljici potrebno, jasno obrazložiti ta dejstva. Žal je zelo malo pričevanj o življenju nemških naseljencev na jugovzhodu Evrope pred nastopom nacionalizma v Evropi. Zato pozdravlja izdajo neke vrste hišne kronike (»Hausbuch«), ki jo je pisal neki banaški kmet v letih 1842—1878.

Ta kmet, Mathias Siebold, poleg skopih podatkov o svoji družini, delu in gospodarstvu na svoji domačiji in v vasi poroča tudi o zgodovinskih dogodkih, ki so ga zanimali: o letu revolucije 1848 na Madžarskem, o ustanovitvi komitatov, o koncilu svobodomislecev v Neaplju 1869, ki si je postavil za cilj enakost vseh ljudi, kar ga je kot prebivalca jezikovno in kulturno mešanega ozemlja še posebej zanimalo. Nasprotno pa leto 1870 komaj omenja in na koncu leta 1871 lakonsko zapiše: »Nemško-francoska vojska je tudi prišla h kraju.« Ustanovitev nemške države in cesarsko kronanje ga ne zanima, kakor tudi ne najdemo niti ene opazke, ki bi kakorkoli izražala kak nemški narodni ponos — kar je znamenje, da se čuti domačina in člana naravne ljudske skupnosti dežele, kjer prebiva, in da mu je tuj vsak občutek narodnostne razlike ali celo narodnostnega povzdigovanja. Svojo lastno narodnost občuti kot samo ob sebi umeven del te skupnosti: njegove hčere so se poročile z nemškimi kmečkimi sinovi in po smrti starega nemškega učitelja je bil on tisti, ki je poskrbel za novega.

Ta knjiga je bogato spričevalo tistega časa, ko so nemški naseljenci že dosegli blagostanje in mirno živeli v soglasju z drugimi narodnostmi. Ko so v času 2—3 generacij premagali težave, se je v njih razvil občutek, da pripadajo novi deželi, naselbinii, zemlji in ljudem, kar se je končno zlilo v zavest, da so doma. Njihovi predniki so se znašli v drugem svetu, ki ni bil nemški, sredi novih socialnih in gospodarskih razmer, v geografskem in klimatičnem miljeju, ki je pustil sledove v njih, čeprav so ga s svoje strani prej ali slej obvladali. Vaško življenje v tuji, strogo urejeni kolonistovski naselbinii, poljedelstvo, nove vrste poljskih pridelkov, trgi, mala komitatska mesta s svojim upravnim aparatom in tujo govorico, cerkve in romanja — v vsem tem so jim izkušnje, prinesene s seboj, zelo malo koristile. Posebno v prvih težkih časih, pa tudi kasneje je šlo za to, da se prilagodijo in obvladajo dane razmere. Treba je bilo odpreti oči in zbrati vse sile za obstanek in napredek. Končno je šlo tudi za to, da se trdno zasidrajo v novem okolju in tako posamezniku kot družini in skupnosti ustvarijo trden položaj, ohra-

njajo in gojijo svoj duhovni svet s podedovanimi izročili, na katera vsakdanje življenje sprva ni izvajalo nobenega pritiska, in navsezadnje je šlo tudi za očuvanje tistega občutka lastne domačnosti, ki so ga iz svojih domov prinesli v nove kolonistovske hiše.

Pred takimi vprašanji obstanka in prilagojevanja pa se niso znašli samo naseljenci, ampak podobno tudi domačini bližnje in daljne okolice. Morali so koloniste poučevati in jim pomagati s svojimi izkušnjami. Večkrat so obstali začuden, še večkrat pa posmehljivo pred vsemi zanje nenavadnimi pojavi v jeziku, običajih in noši.

In tako ni bila redko noša prvo, kar so prišleki menjali in prilagodili novi okolici, ker ima v vasi tisti najboljši okus, kdor izgleda tako kot vsi drugi. Iz dneva v dan je bilo več stičnih točk, ko je življenje zahtevalo neko določeno reakcijo. Nemci so od svojih sosedov prevzemali dobrine, jih spreminjali in si jih prilagojevali, pa tudi narobe, s svoje strani vračali najrazličnejše svojine sosedom. Tako so iz tega medsebojnega prevzemanja in mešanja materialnih in duhovnih dobrin nastale nove oblike ljudskega življenja, ki so tako značilne za narodnostne skupine, ki živijo v stalnem kontaktu med seboj. Te skupine ne samo da so živele skupaj, tudi doživljale so skupaj iste zgodovinske in kulturne dogodke in spremembe, ki so jih vse oblikovale v skladno celoto.

Zato je zelo dvomljivo zaradi nekdanje »stare domovine« v Južni in Zahodni Nemčiji govoriti, da so koloniste pripeljali nazaj v »deželo njihovih prednikov«. Ti zamejski Nemci se precej razlikujejo od pravih Nemcev, pri katerih sta bila narodnost in državljanstvo vedno identična. Madžarske Nemce so doma na Madžarskem imenovali Nemce, ker so res bili Nemci. Zdaj jim pa »doma« v »stari domovini« Nemčiji iz najrazličnejših vzrokov — jezik, pisava, navade — pravijo Madžari tako kot praviim Madžarom! Tako vlečejo njihovo nemštvo sem in tja in posebno starejša generacija se čuti popolnoma izkoreninjena: v časti imajo madžarski jezik in spominjajo se madžarske domovine.

Pisateljica pravi, da te navedbe lahko potrdi iz svojega opazovanja. Poročevalka Ana Klem, sedaj preseljena na Saško, pripoveduje brez pomislekov, da jo ljudje v hiši imenujejo samo »ta staro Madžarko«, in 76-letna Eva Ferner, sedaj v Vogtlandu, pravi, da »mi madžarski ljudje« pač drugače kuhamo in jemo kot »nemški ljudje« tukaj!

Poročilo o usodi neke Švabinje iz ogrske vasi Mözs naj bo nadaljnja priča o resnični domovini nemških naseljencev. Takrat 22-letna Lizi Rikker je bila 1947 s svojimi starši pregnana iz svojega rojstnega kraja Mözs in celo družino so sprejeli k sebi prijazni ljudje v Auerbachu v Vogtlandu. Tu so živeli v kar znosnih življenjskih razmerah. Oče, spreten v obrtniških opravilih, je našel dobro plačano mesto v pohištvenem mizarstvu svojega hišnega gospodarja, mati in hči pa, prilagodljivi, snažni in marljivi, sta imeli kmalu priliko zaslužiti s poljskim in domačim delom, pa s prejo in šivanjem. A deklica se ni mogla navaditi na novi kraj. Po nekaj tednih se ji je uprl — tako je dejala — vsak grizljaj v ustih. Nič ni mogla jesti in morala je domov, da ne bi umrla, kot je zatrjevala. Tako se je odpravila, kakor zmeraj v svoji mözsanski noši, s tremi ali štirimi mözsanskimi znanci na pot, prekoračila v takratnih neurejenih časih brez potnega dovoljenja štiri državne meje in se po tedne dolgem potovanju pozimi 1947/48 spet znašla v Mözsu. Tu se je

najprej skrivala pri sorodnikih, ki so smeli ostati doma, kmalu nato pa je dobila, ne brez priporočila starih madžarskih in slovaških sosedov, legalno dovoljenje za bivanje. Dve leti je hodila kot delavka v bližnjo tovarno sira, dokler ni tudi svojim staršem, ki jim je v Vogtlandu šlo vseskozi dobro, pri-skrbela dovoljenja za vrnitev in tako je bila vsa družina spet združena v Mözsu. Tukaj so si v tesnih stanovanjskih razmerah najprej pomagali tako, da so dali del svojega osebnega imetja spraviti svojim prijateljem, z zaslužkom zadnjega leta pa so najeli nekaj njiv in kupili konja. Pred vsem tem pa so kupili prostor na pokopališču, z dragim obeliskom iz budimpeštanskega črnega marmorja po zadnji modi, na katerega so dali z zlatimi črkami vkle-sati rojstni datum sedaj 55-letnih staršev in praznim prostorom za vpis dneva smrti. S tem je bila vrnitev domov nepreklicno potrjena. Tukaj v Mözsu so hoteli umreti in biti pokopani. Ko so si kupili ta, zanje kot kmečke ljudi tako važen prostor na domačem pokopališču, jim je nazadnje celo uspelo, s pri-hranjeno dnino cele družine kupiti nazaj svojo staro kmetijo, katere novi lastniki so imeli druge načrte.

Tako torej ni nobenega dvoma, da je »domovina« za nemške naseljence, tako za tiste, ki so ostali, kot za tiste, ki so morali iti, samo dežela, v kateri živijo ali so živeli in ki jim je kot posebni etnični grupi vtisnila svoj pečat. Izraz »stara domovina« torej zanje ni uporaben in bi ga bilo bolje zamenjati z izrazom »prvotna dežela«, ki pa ima komaj kaj skupnega z življenjsko stvarnostjo teh ljudi.

Naloga raziskovanja. Izročilo o »stari domovini« pač ne more dosti pomagati Nemcem, izseljenim v to »staro domovino«, pri njihovem vživ-ljanju v zanje nov svet nemško, vendar drugače govorečih ljudi. Označba »nova domovina« je pa zanje preuranjena! V ljudeh se dogaja nekaj bolest-nega in kompliciranega. »To je dogajanje, ki ustvarja skupno usodo in skupno zgodovino, ki danes še različne ude počasi združuje v veliko celoto.« S kakšno slepoto mora biti udarjen raziskovalec, ki tega ne prenese tudi za pretekli razvoj znotraj nemških narodnostnih manjšin: Tudi tu je bilo zmerom v teku medsebojno dajanje in jemanje med prišleki in domačini. Edino, kar jih je ločilo, je bila nacionalna in jezikovna pripadnost. In vprašati se moramo, če je razlika v narodnosti in jeziku res tako huda ovira, da bi mogla trajno ločiti ljudi enakega načina življenja, enako povezane po krajih in dogodkih. Družbene vede so na to vprašanje že davno odgovorile z »ne« in ugotovile, da bi se na primer kak meklenburški kmet veliko prej sporazumel s kakim dalmatinskim kmetom in pri njem odkril več človeških skupnih točk kot pri kakem tipičnem prebivalcu vlemesta svojega rodu in jezika, a čisto dru-gačnih življenjskih interesov. Koliko prej smemo torej sklepati na ozko, v rodovih mirno skupaj zraslo skupnost naših kmečkih ljudi z ravno takimi kmečkimi ljudmi, čeprav drugega jezika.

Ta skupna »miljejska resničnost« združuje n. pr. donavske Švabe z Ogrji in Slovaki in Srbi njihove vasi tako, kot jih na drugi strani danes — izse-ljence — bolešno in za mnogo let loči od nove nemške okolice. Ta »miljejska resničnost« jih je v dveh ali treh stoletjih njihove zgodovine oblikovala v etnično skupino svoje vrste — ne samo, kakor rada meni narodopisna veda — v trdoti boja za obstanek lastne vrste, ampak mnogo bolj v živem sporazu-mevanju in v menjajoči se igri moči, kakor to zahteva življenje.

Tukaj se sklenc krog naših opazovanj. Življenjska resničnost bo sama razvozlala vse umetno zapletene zanke nacionalistične nadutosti. Osvobojeni tega bremena bodo znanstveniki lahko brez predsodkov raziskovali medsebojno prepletanje vplivov posameznih ljudskih skupnosti in spoznali, kako »sprejem tujega duhovnega blaga« ne pomeni samo oslabitve nemške tradicije, ampak veliko bolj vzpodbudo ustvarjalnih moči. Novo nastale stvaritve — pesmi, pripovedi, obleka, hrana, običaji — so dobile svoj čar ravno po polnokrvnem mešanju različnih motivov. Pisateljica seveda navaja primere za te svoje ugotovitve, ki pa zanje tu ni prostora.

A bogastvo narodopisnega blaga — pravi dr. Weber-Kellermannova — nas bo vodilo po rodovitnem svetu naših raziskovanj. Poskusili bomo izslediti pota izmenjavanja in spajanja. Najboljše področje za opazovanje teh pojavov pa je bilo in je vsakdanje življenje, z delom in jelom, z oblačenjem itd. Tako bi bilo primerjajoče narodopisje v prehrani in oblačenju posebno poučno za odgovor na ta vprašanja. V Mözsu je vaška šivilja, neka Slovakinja, ki je po svoji spretnosti in praktični iznajdljivosti večkrat spremenila izgled lepe in daleč znane mözsanske noše. Kako so žene znale spremeniti tudi moško nošo, kaže primer iz banaške vasi Gutttenbrunn, kjer so bili nemški muzikantje vse do leta 1890 oblečeni v svojo resno švabsko temnomodro uniformo, visoke svetle škornje in široke črne klobuke. Potem je nekemu spretnemu trgovcu prišlo na misel, da je dal izdelati ogrski Honved uniformi podobno obleko za strelce. Ženskam je ugajala pisana noša, ki jo je bilo dobiti za odplačilo v majhnih obrokih, in ni trajalo dolgo, ko je strelska družina hodila okrog v rdečih hlačah, zelenih suknjičih z belimi vrvicami in z rdečo čako na glavi! Kmalu so jih začeli posnemati tudi po drugih vaseh. Tudi mözsanska moška noša s svojimi ozkimi obšivi in vezalkami kaže vpliv ogrske Honved uniforme.

Glede vživljanja v novo okolje je treba pripomniti, da je bila najprej in v največji meri žena tista, ki je dobila trdna tla pod nogami. Že po samem ženskem bistvu kot po značaju delavnosti žen v vasi je razumljivo, da so jim bili jezikovni in narodnostni problemi veliko manj važni, kakor pa moškim. Reja živali, vrt, vzreja in vzgoja otrok, kuhanje, šivanje, obiskovanje cerkve, praznoverje in zdravstvo jih je kmalu tesno povezovalo z okoliškim svetom in mnogovrstni skupni pogledi na popolnoma enako usmerjene interese tujerodnih sosed so ustvarjali bližino in zaupnost. Dvojezičnost in večjezičnost se je razvila sama po sebi že v interesu trgovanja, ki so ga imele v rokah skoraj izključno ženske.

Pri izpraševanju izseljenih družin v Nemčiji se je brž pokazalo, kako preprosto, nepristransko in brez vsake narodnostne mržnje ali zagrenjenosti so starejše žene — v velikem nasprotju z večino moških — oživljale v spominu vso pisano polnost domovine, toploto ognjišča, domov se vračajočo živino na prašni vaški cesti, zvonjenje cerkve, v kateri so bili vsi vaški prebivalci katoliške vere enaki, in grobove na pokopališču, kjer počivajo vsi mirno drug poleg drugega.

Znanstvenica končuje z ugotovitvijo, da je treba k raziskovanju ljudske kulture v obmejnih pokrajina pritegniti etnografe vseh prizadetih dežel. Samo v sodelovanju z njimi bo mogoče pravilno rešiti razne znanstvene probleme ljudskega življenja v teh krajih. Začetki takega sodelovanja so že tu in razvijati jih je treba dalje. Najprej pa je treba odstraniti pregrado predsod-

kov, nacionalnega egoizma, žalitev in mržnje, ki so jo povzročili široki krogi znotraj nemške etnografske znanosti in ustvariti zaupanje in možnosti za skupno delo. In katera stroka bi lahko več pripomogla k izvedbi takega narode združujočega načrta, kakor prav etnografska!

To bi bila močno skrajšana izvajanja nemške etnografke dr. Ingeborg Weber-Kellermannove, ki je pogumno stopila na pot razčiščevanja in prišla do preprostih resnic, ki postavljajo na glavo prenekatero trditev nemških nacističnih etnografov. Pokazala nam je s primeri, da je priseljeni nemški človek vse do prihoda nacistov in rasistov živel normalno življenje brez sledu takega povzdigovanja svoje narodnosti in da so šele nacisti zanesli ta bacil mednje. Povedala je, da jezik, narodnost in kultura ne pomenijo nobene ovire za mirno sožitje in da skupno življenje, delo in skupni interesi združujejo in povezujejo ljudi bolj kot jezik in rod. Pribila je, da se kulturne dobrine prevzemajo, menjavajo in stapljajo po okusu, potrebi in interesih ljudi, ne pa po umišljenih pravilih nacistov in da je kultura, ki se rodi ob tem spajanju, nekaj čisto novega, posebnega, kar se ne da enačiti s starim. In kaj je še odkrila: da je človek kot rastlina sad zemlje, na kateri biva, ki ga redi, in da ga ta zemlja nepremagljivo privlači k sebi, ga oblikuje po svoje, »mu da svoj pečat«. To je razložila ob primeru nemških izseljencev povratnikov, odtrganih od rodne grude, ki se po vsem razlikujejo od svojih rojakov v Rajhu in to tudi sami instinktivno čutijo.

Nemajhna in ne zadnja zasluga dr. Weber-Kellermannove pa je tudi to, da je opozorila na etnografijo kot eno tistih znanosti, ki bo najlažje poiskala sredstva za spoznavanje, spoštovanje in zbliževanje narodov in ustvarila pogoje za ugodno ozračje in harmonijo v družini narodov. Nemški etnografi bodo docela ozdravljeni takrat, kadar bodo ozko vprašanje »kaj služi nemštvu« razširili v »kaj služi vsemu človeštvu«. Nič ni vredna nobena znanost, ki ne služi blaginji vseh ljudi na zemlji!

A. S.

## MED KNJIGAMI

### ALOJZ REBULA, SENČNI PLES

V letošnji redni knjižni zbirki Slovenske matice sta izšli deli dveh sodobnih slovenskih pisateljev iz Trsta, in sicer Alojza Rebule *Senčni ples*\* in Borisa Pahorja *Na sipini*. Oba, Rebula in Pahor, sodita poleg primorskega rojaka Danila Lokarja, ki je po letih sicer mnogo starejši, a je resnično stopil pred slovenske bralce šele v zadnjih letih, med vsekakor zanimiva imena našega povojnega slovstva. Zapadni del naše dežele, predvsem pa Trst, je našel v obeh imenovanih pisateljih svoja literarna glasnika, saj tako Rebula kakor Pahor zajemata snov za svoja dela iz življenjske problematike tržaške sodobnosti in bližnje preteklosti. Medtem ko Koroška literarno skorajda molči, kot je molčala pred Prežihovim Vorancem, pa v zapadnih pokrajinah slovenska knjižna beseda iz-

\* Alojz Rebula, *Senčni ples*. Izdala Slovenska matica, Ljubljana 1960. Str. 570.